

ҚАДИМГИ ДАВР БОҒ-ПАРК САНЪАТИ

Аббосова Меҳрибон – магистр., Раҳбар: арх.ном, тех.ф.д., К.Д. Рахимов, (СамДАҚИ)

Ўрта Осиёнинг қадимги боғлари Аҳамонийлар сулоласига асос солган подшоҳ Кир II ва унинг давомчилари (милoddан аввалги 545-330 йиллар) давридаёқ шакллана бошлаганлиги манбалардан маълум. Жумладан, қадимги Эронда давлат томонидан ташкил этилган махсус боғ-қўриқхоналар мавжуд бўлиб, уларда турли ҳайвонларни сақлаш, урчитиш ва ов қилиб дам олиш учун зарур шароитлар яратилган. Булоқлар, дарахтзорлар ва ўрмонзорларга ғарк бўлган бундай боғлар баланд деворлар билан ўралиб, ов қилиш учун махсус буржлар ва қулай жойлар қурилган. Аҳамонийлар даврида ва кейинчалик Сосонийлар даврида (эрамизнинг 200-600 йй) бундай боғлар «пайридез» деб аталган. Бунда «пайри» (атроф) ва «дез» (девор) –атрофи девор билан айлантирилган боғ маъносини билдирган. Бундай сифатли ов боғлари ўзининг кенглиги, танланган ландшафти ва гўзал табиати билан ажаралиб турган.

Ҳинд олими М.Рандхаванинг фикрича, Эрон шоҳи Кир II Эрон ва Туронда “чорбоғ”лар бунёд этган илк ҳукмдор ҳам ҳисобланади. Қадимги Эроннинг пойтахти Пасаргад шаҳри атрофида эрамизгача VI асрда яратилган чорбоғ ана шундай боғларнинг бири саналган.

Қадимги Эрон боғларида чинор дарахти кўпроқ экилган. Бу боғлар экзотик ўсимликлар, хонаки ҳайвонлар, ҳовузлар, табиий ҳавзалар, кўшқлар, кўшк олдилари гулчаманлар билан безатилган. Боғларда зилол сувли булоқлар бўлган. Буларнинг барчаси боғларга фирдавс монанд манзара берган. Қадимги Эронда “Бўстон” деб аталувчи мевали боғлар ҳам кенг анъана бўлган.

Эрон гуллар шоҳи атиргулнинг ватани деб ҳам бекорга айтилмаган. Атиргул боғларига «Гулистон» деб ном берилган. Ҳатто Эрон миллий эпосининг номи ҳам «Гулнома» («Атиргул ҳақидаги поэма») деб номланган. Эрон, нафақат атиргулнинг, балки сирен, лолагул, чиннигул, наргислар ватани ҳамдир. Ёзишларича, Қадимда Эроннинг пойтахти бир вақтлар Сўза, яъни Лилия гулининг номи билан аталар экан. Умуман олганда Эрон боғ-паркчилик санъати бутун Қадимги Шарқ боғларининг ривожига катта таъсир кўрсатган. Қадимги Шарқбоғ-паркчилик санъатининг эса дунёнинг кўпгина боғлари – Туркия ва Испанияда Мавритан боғлари, Қримда татар хонлари боғларининг вужудга келишида ўзига хос ўрни бор.

Ўрта Осиё боғ-паркчилик санъати тарихига бағишланган илмий адабиётлар бир талай бўлсада, улар асосан исломдан кейинги даврни, аниқроғи XI асрдан то XVIII асрларгача барпо этилган боғлар тарихини камраб олган. Улар ичида кенгроқ ўринни Амир Темур ва темурийлар даври боғ-паркчилик санъати эгаллайди. Г.А.Пугаченкова, В.И.Вяткин, И.О.Сухарев, Ў.Алимов, М.С.Тўхтажова, П.Ш. Зоҳидов, М.С.Булатов, А.С.Уралов, Т.Ш.Ширинов, А.Бердимуродовлар масаланинг айнан ушбу даврига эътибор қаратганлар.

Бироқ бизга тарихий маълумотлар шуни кўрсатадики, Шарк мамлакатларида боғлар яратиш санъати меъморчилик ва шаҳарсозликнинг муҳим таркибий қисми тарзида жуда қадим замонлардан бошлаб тараққий топган.

Масалан, Суғдиёнанинг қадимги боғ-парклари ҳақида антик давр муаллифлари, жумладан Диодор ва Квинт Курций Руфлар хабар беради. Уларнинг ёзишича, бундай боғлар учун, одатда, мавжуд кенг яшил майдонлар, сувлоқ тоғ олди яйловлари ва қалин ўрмонзорлар танланиб, улар ҳукмдорларнинг ов қилишлари ва дам олиб ҳордиқ чиқаришлари учун мўлжалланган. Уларда ҳатто ов пайтида фойдаланиладиган махсус буржлар ва иморатлар қурилган. Боғларда турли хил ёввойи ҳайвонлар сақланиб ўрчитилган. Бундай боғлар ўша давр ҳукумдорларининг бойлиги, яшаш, дам олиш ва истироҳат услубларидан дарак беради. Бу боғлар махсус тарҳ асосида қурилганми ё йўқми, бу ҳақда бирор нарса дейиш қийин. Бироқ, улар ўзларининг шаклланиш омиллари, эгаллаган жойлари ва табиий манзараларига қараб мунтазам режали меъморий боғлардан кескин фарқ қилган. Шу боисдан уларни эркин режали манзарали истироҳат боғлар туркимига киритиш мумкин.